

Izvorni znanstveni rad
UDK 329.63 Hrv. seljačka zaštita (091) (497.5 Samobor) "19"
Primljeno 2016-08-17
Prihvaćeno za tisak 2017-01-09

DJELOVANJE HRVATSKE SELJAČKE ZAŠTITE NA SAMOBORSKOM PODRUČJU ZA VRIJEME BANOVINE HRVATSKE, 1939. - 1941.

Danijel Vojak, Zagreb

Sažetak

Hrvatska seljačka stranka (HSS) predvođena Vladkom Mačekom u 1930-im nametnula se na hrvatskim područjima u Kraljevini Jugoslaviji kao njezin politički lider. Jedno od njenih političkih uporišta ("tvrđava") zasigurno je bilo područje samoborskog kotara, gdje su njezini politički protivnici bili sasvim potisnuti. HSS-ovo političko djelovanje bilo je kroz posebne organizacije (poput Gospodarske sloge i Seljačke sloge), usmjereno na promicanje gospodarskog i društvenog (obrazovnog) razvoja hrvatskog naroda. No, kako bi vodstvo HSS-a moglo šire politički djelovati, sredinom 1930-ih osnovana je Hrvatska seljačka zaštita kao paravojna organizacija sa zadaćom njihove zaštite, ali i zaštite stanovništva od nasilja državnih represivnih organa, posebice Žandarmerije. Sve do osnivanja Banovine Hrvatske, Zaštita je ilegalno djelovala uz značajnu potporu i političku zaštitu vodstva HSS-a, no nakon njenog osnivanja krajem kolovoza 1939. Zaštita je ubrzo postala legalna organizacija i obavljala je sve više redarstvene zadaće. Istraživanje u ovom radu bilo je usmjereno na djelovanje Zaštite na samoborskom području, a pokazalo je kako je ona osnutkom Banovine Hrvatske proširila svoje djelovanje organizirajući Hrvatsku građansku zaštitu u Samoboru i Pomladak Zaštite. Prema dostupnim podacima, broj samoborskih Zaštitara u tom se razdoblju kretao između 1000 i 2000. Nadalje, istraživanje je pokazalo kako je samoborsko stanovništvo većinom podupiralo djelovanje Zaštite, bilo da se dio njih aktivno uključio u njen rad, ili je financijski i na druge načine pomagao njeno djelovanje. Tako se Zaštita financirala i putem organiziranja javnih (zabavnih) priredbi. I na samoborskom području, kao i na drugim područjima Banovine Hrvatske, bili su zabilježeni slučajevi nasilja Zaštite nad političkim neistomišljenicima, čime se ona postupno pretvarala u nasilno-represivnu organizaciju. Upravo u prijelomnim danima u travnju 1941. Zaštita je na samoborskom području pomogla zbacivanju jugoslavenske vlasti i dolasku nove ustaške vlasti, posebice razoružavanjem jugoslavenske vojske i održavanjem mira i reda u tim prijelomnim trenucima. Samoborska Zaštita dijelila je sudbinu Zaštite u NDH, što je značilo da je bila zabranjena, a jedan njezin dio javno je prešao u ustašku vlast. Tako je došao kraj jednog organizaciji koja je u vrlo kratkom razdoblju zadobila značajnu potporu samoborskog stanovništva.

Ključne riječi: Samobor; Banovina Hrvatska; Nezavisna Država Hrvatska; Hrvatska seljačka zaštita, Hrvatska građanska zaštita; Hrvatska seljačka stranka

Uvod

Vladko Maček je kao politički lider Hrvatske seljačke stranke (dalje HSS) uspio okupiti veliki broj hrvatskog stanovništva u međuratnoj Jugoslaviji, a takva politička dominacija posebno je bila vidljiva za doba Banovine Hrvatske. Jedan od aspekata djelovanja HSS-a zasigurno je usmjereno djelovanje putem njenih organizacija, a jedna od njih bila je Hrvatska seljačka zaštita (dalje HSZ) i Hrvatska građanska zaštita (dalje HGZ). Navedene HSS-ove poluvojne organizacije bile su organizirane u Savskoj banovini, a cilj im je bio zaštititi političko djelovanje HSS-ovaca "na terenu". Unatoč pritisku državnih vlasti da se onemogući djelovanje Zaštite, to im nije uspijevalo zbog podrške HSS-ovog političkog vrha predvođenog Mačekom. No, za Banovine Hrvatske odnos državnih vlasti prema tim organizacijama mijenja se i one bivaju priznate i tolerirane u svom djelovanju. Nakon osnivanje Nezavisne Hrvatske Države predvođene ustaškim vlastima, dolazi do prestanka djelovanja HSZ i HGZ, a jedan dio njenih članova pristupa ustaškom pokretu. Istraživanje će biti usmjereno na analizu djelovanje HSZ i HGZ na samoborskom području za vrijeme Banovine Hrvatske, s posebnim naglaskom na pitanje odnosa državnih vlasti i stanovništva prema tim organizacijama. Istraživanje će biti usmjereno na analizu djelovanja tih organizacija za vrijeme travanjskog rata i raspada Kraljevine Jugoslavije te kako su se Zaštitari odnosili prema novoosnovanoj ustaškoj vlasti na samoborskom području. Značajni izvor za istraživanje ove teme jest fond "Grupe VI Odsjeka za gradivo političkih stranaka i udruga i fond Odjeljka upravnog odjeljenja za državnu zaštitu" koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu. Nadalje, analiziran je fond Kotarske oblasti Samobor u Državnom arhivu u Zagrebu. Lokalni listovi Samoborski list i Samoborac kao lokalna glasila značajan su izvor za istraživanje ove tematike, a za potrebe rada analizirani su fondovi Samoborskog muzeja te relevantna literatura.

Ukratko iz povijesti Samobora u Banovini Hrvatskoj, uz osvrt na osnivanje i djelovanje HSZ na samoborskom području u Savskoj banovini

Nakon Prvog svjetskog rata Samobor je postao dio nove državne zajednice Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevine Jugoslavije). Samoborsko područje između 1918. i 1929. bilo je dio Zagrebačke oblasti, od 1929. do 1939. unutar Savske banovine, te od 1939. do 1941. unutar Banovine Hrvatske. HSS-ova

politička prevlast na samoborskom području započela je od prvih parlamentarnih izbora u studenom 1920. do posljednjih općinskih izbora 1940. kad je HSS-ova lista predvođena Vladkom Mačekom¹ uvjerljivo pobjeđivala.² U takvom kontekstu političke dominacije HSS-a na samoborskom području, potrebno je osvrnuti se na djelovanje HSZ. Tako je, prema dostupnim izvorima, HSZ za samoborsko područje osnovana sredinom 1936., a tamošnje kotarske vlasti nastojale su je dovesti u kontekst određene paravojne organizacije koja bi se trebala formirati kao organizirana oružana sila u trenucima šire političke nestabilnosti.³ Istodobno, samoborski Zaštitari predvođeni zastupnikom Ljudevitom Tomašićem⁴, prvi su se put u javnosti pokazali 8. kolovoza 1936. za vrijeme komemorativnog obilje-

---

¹ Vladko Maček (Jastrebarsko, 20. VII. 1879. – Washington, 15. V. 1964.), političar. Završio je pravo u Zagrebu (1903.), nakon čega radi u sudstvu u Zagrebu, Petrinji, Samoboru i Ivancu, a zatim kao odvjetnik u Krapini i u Sv. Ivanu Zelini. Jedan je od prvih članova Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) od osnutka, a od 1906. član glavnoga stranačkog odbora te postaje bliski suradnik S. Radića. Zbog svojeg političkog djelovanja bio je višeput zatvaran, no ubrzano se uspinje u stranačkoj hijerarhiji (1919. potpredsjednik HPSS-a, 1920./1927. zastupnik u Narodnoj skupštini kao kandidat HPSS-a), a nakon smrti S. Radića postaje predsjednik HSS-a i supredsjednik (sa S. Pribičevićem) Seljačko-demokratske koalicije. Zbog Zagrebačkih punktacija (1932.), kojima je oštro kritizirana državna vlast i zatraženo preuređenje države, biva uhićen i zatvoren (1933.), a sljedeće godine i amnestiran. Na izborima 1935. i 1938. bio je nositelj zemaljske oporbene liste Bloka narodnoga sporazuma, a jedan je od potpisnika sporazuma sa D. Cvetkovićem kojim je krajem kolovoza 1939. stvorena Banovina Hrvatska. Za Drugog svjetskog rata pasivizirao je svoje djelovanje ističući “politiku čekanja” (odbijajući suradnju i s partizanima i s ustašama). Ustaške vlasti su ga zatvorile u listopadu 1941. u koncentracijski logor Jasenovac, a od ožujka 1942. bio je u kućnome pritvoru na imanju u Kupincu. U lipnju 1945. emigrirao je u Francusku, a 1947. u SAD (Washington), gdje je jedan od suosnivača Međunarodne seljačke unije. U inozemstvu je uspio očuvati HSS (stranka je u domovini prestala djelovati). Njegovi posmrtni ostatci preneseni su u domovinu (Mirogoj/Zagreb, 1996.); “Maček, Vladko”, *Hrvatska enciklopedija*, dostupno na <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37893> (pristupljeno 1. 7. 2016.).

² Danijel Vojak, “Samoborski kraj od 1914. do 1945. godine”, u: *Samobor: zemljopisno - povijesna monografija*, ur. Dragutin Feletar, sv. 2. Samobor: Meridijani, 2011., 421-481.

³ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Savska banovina. Odjeljak upravnog odjeljenja za državnu zaštitu (dalje SBODZ), sign. HR-HDA-145, kut. 21, br. 23386 (Pov. Broj: 894/1936.).

⁴ Ljudevit Tomašić (Zagreb, 2.I.1901. - Lepoglava, 24./25. IV.1945.), političar. Završio gimnaziju u Zagrebu gdje je diplomirao filozofiju i pedagogiju (1929.) i završio učiteljsku školu (1921.). Radio je kao učitelj u Sv. Martinu na Muri, a zbog političkog djelovanja dobiva otkaz. Od 1917. priključuje se HSS-u, a zbog svog političkog djelovanja bio je zatvaran (1927.-1929.), no bio je izabran za narodnog zastupnika iz kotara Samobora (1935.) i kotara Klanjca (1938.). Živio je u Samoboru pod policijskim nadzorom (1929.-1933.), nakon čega biva prognan u Zagreb. Od 1940. postaje ravnatelj Gospodarske sloge, a za vrijeme Drugog svjetskog rata odbijao je suradnju s ustaškim vlastima i izdavao je ilegalne novine HSS-a. Zbog sudjelovanja u puču Lorković - Vokić biva uhićen i zatvoren u Lepoglavu, gdje je bio ubijen; “Tomašić, Ljudevit”, *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. - 1945.* Zagreb: Minerva, 1997., 399 - 400.

žavanja smrti Stjepana Radića.⁵ Već od početka njenog djelovanja državne vlasti su putem nadležnih kotarskih vlasti nastojale pomno pratiti djelovanje ove organizacije, no primjetno je kako nisu uspješno sprečavale njeno djelovanje. U tom kontekstu je vidljiv neuspjeh samoborskih kotarskih vlasti u pravosudnom pritisku u studenom 1936. na Tomašića i uski krug vodstava samoborske Zaštite.⁶ Od 1937. izvještavalo se o pasivnosti samoborske Zaštite, no ona je i dalje sudjelovala na javnim komemorativnim proslavama, poput rođendana Vladka Mačeka (16. srpnja 1937.) i obljetnice smrti Stjepana Radića (8. kolovoza 1937.), ili prilikom posvećenja zvona kapelice u selu Gradna (29. kolovoza 1937.).⁷ Početkom 1938. samoborske kotarske vlasti započinju sa snažnijim mjerama protiv HSZ-a izdavanjem proglašenja koji zabranjuje njeno djelovanje i svako javno nastupanje.⁸ Vjerojatno se zbog takvog pritiska državnih vlasti samoborska Zaštita pasivizirala, no osnivanjem Banovine Hrvatske značajno će se promijeniti njezin položaj.

Hrvatska seljačka zaštita i Hrvatska građanska zaštita na samoborskom području za Banovine Hrvatske, 1939.- 1941.

Povoljne političke prilike u Banovini Hrvatskoj pozitivno su utjecale na organiziranje Zaštite, jer je postala legalna organizacija. U tom kontekstu je Maček u siječnju 1940. napisao Pravilnik o legalizaciji HSZ-a, koji je isti mjesec potvrdio ban Ivan Šubašić. Zanimljivo je kako je ovim Pravilnikom Zaštita definirana kao "pomoćna postrojba HSS-a" sa zadaćom čuvanja ustavnih prava Hrvatske i suzbijanjem mogućeg prevratničkog djelovanja protiv hrvatskog seljačkog pokreta. Nadalje se u istom Pravilniku preciziralo njeno ustrojstvo i obveze članova.⁹ Novi legalni položaj Zaštite dodatno je potvrđen ustrojstvom časničke škole u Zagrebu, gdje su se vojno obučavali i samoborski Zaštitari, poput Juliusa Karebera.¹⁰

Uspostavom Banovine Hrvatske promijenio se položaj samoborske Zaštite. Naime, posljednjeg dana kolovoza 1939. nekoliko se stotina "građana, seljaka i radnika" okupilo na sastanku u samoborskoj Pučkoj knjižnici i čitaonici kako

⁵ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 20, Pov. Broj: 1055/1936.

⁶ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 20, Str. Pov. Broj: 21/1936.

⁷ HDA, Grupa VI: Odsjek za gradivo političkih stranaka i udruga (dalje Grupa VI), sign. HR-HDA-1364, br. 662 (Pov. broj 517 - 1937.); HDA, Grupa VI, sign. HR-HDA-1364, br. 593 (Pov. broj 545/1937.); HDA, Grupa VI, br. 2001 (Pov. broj 618/1937.); HDA, Grupa VI, br. 2001 (Pov. broj 618/1937.).

⁸ HAD, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 25, Str. Pov. Broj: 14/1938.

⁹ Željko Karaula, *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot infinitus, 2015., 259-260.

¹⁰ Karaula, *Mačekova vojska*, 260-272.

bi raspravili o novim političkim prilikama. Na njemu su sudjelovali najznačajniji predstavnici HSS-a na samoborskom području, poput Ljudevita Tomašića (narodni zastupnik), Franje Horvata (predsjednik Seljačke sloge) i Marka Bahovca (predsjednik HSS-a samoborskog kotara), te istaknuti HSS-ovci, poput Fabijana Lenarda (narodni zastupnik) i Zvonka (Zvonimira) Kovačića¹¹ (zapovjednik zagrebačkog odreda HGZ).¹² Tih dana je na općinskoj sjednici HSS-a osnovan HGZ za Samobor, unutar kojeg je primljeno 120 zaštitnika i time je formirana nova, četvrta, satnija sa zapovjednikom Ivanom Šnidaršićem i zamjenikom Albertom Jurčićem. Nakon toga je održan širi sastanak s istaknutim HSS-ovcima Tomašićem i Kovačićem na kojem su dane upute za organiziranje i djelovanje HGZ-a pod samoborskim kotarskim zapovjednikom Franjom Bendekovićem i njegovim podzapovjednikom Franjom Vrbanićem. Osim toga, određeno je organiziranje tjednih sastanaka HGZ-ovca i upis novih članova kod općinskog HSS-a.¹³ Četiri samoborske satnije HSZ i HGZ održale su 11. studenog 1939. na livadi kraj sela Bobovica redovitu vježbu koju su posjetili Tomašić i Fabijan Lenard, narodni zastupnik, te Horvat i Bahovac kao istaknuti samoborski HSS-ovci. Na kraju vježbe organiziran je veliki mimohod predvođen navedenim HSS-ovcima. Lokalne novine isticale su "revnost" i uzornu discipliniranost" zaštitnika i pozivale na javno simpatiziranje i podupiranje.¹⁴ Samoborski Zaštitari nisu se zadržavali samo na samoborskom području, već su sudjelovali na raznim političkim i društvenim svečanostima, poput zabave HGZ u Zagrebačkom zboru početkom prosinca 1939.¹⁵ Zatim je samoborski HGZ odlučio proširiti svoje djelovanje organizirajući poseban vod podmlatka, a potrebno je istaknuti kako je

¹¹ Zvonimir Kovačić (Lovinac, 8.XI.1890 - Zagreb, 28.V.1950.), političar. Osnovnu školu završio je u Iloku i Mostaru, a srednju trgovačku školu u Bihaću (1906.). Vojno se obrazovao u Kadetskoj školi u Karlovcu (1910.), a za vrijeme Prvog svjetskog rata sudjeluje na bojišnicama u Srbiji i Italiji. Nakon rata radio je kao časnik jugoslavenske vojske (do 1923.), obrtnik u Celju (do 1926.), viši policijski nadzornik (1926.-1931), nakon čega je umirovljen. Pristupio je HSS-u, a 1938. ulazi u uže vodstvo Zaštite, te postaje zapovjednikom HGZ-a u Zagreb, a s tog je položaj bio smijenjen (1940.) i ponovno vraćen (1941.). Početkom Drugog svjetskog rata pomaže ustaškoj vlasti u preuzimanju i stabiliziranju vlasti u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, nakon čega je dao ostavku. Nakon toga ga ustaške vlasti imenuju stožernikom u Ustaškom stožeru Prigorju (1942.), a on iduće godine biva razriješen dužnosti. Po završetku rata pokušava emigrirati preko Austrije, no britanske vlasti ga 1948. izručuju jugoslavenskim vlastima koji ga osuđuju na smrt i strijeljaju; "Kovačić, Zvonimir", *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. - 1945.* Zagreb: Minerva, 1997., 201; Karaula, *Mačekova vojska...*, 165-167.

¹² "Sastanak građana", *Samoborac*, br. 22, 31.VIII.1939., 1.

¹³ "Sastanak Kot. organizacije HSS. Osnutak HGZ", *Samoborac*, br. 23, 7.IX.1939., 1.

¹⁴ "Razne vijesti posljednjih dana: Zaštita", *Samoborski list*, br. 22, 15.XI.1939.. 1.; "Bataljunska vježba HSZ", *Samoborac*, br. 33, 18.XI.1939., 3.

¹⁵ "Vijesti iz H.G.Z.", *Samoborac*, br. 35, 30.XI.1939., 2.

ova omladinska organizacija Zaštite bila prisutna i u drugim dijelovima Banovine Hrvatske. Naime, Maček je posebnom okružnicom iz srpnja 1938. odredio nježno osnivanje što su državne vlasti odmah zabranile. Ponovni pokušaj osnivanja Pomladka dogodio se u svibnju 1939., nakon čega započinje njegovo šire djelovanje, posebice za vrijeme Banovine Hrvatske.¹⁶ Tako je u Samoboru u studenom 1939. HGZ osnovao Pomladak unutar kojeg su se okupljali mladići između 15 i 21 godine sa zadaćom pomaganja Zaštitarima, a posebno se isticala potreba njihovog tjelesnog vježbanja.¹⁷ Namjera Zaštitara i vodstva samoborskog HSS-a bila je da se organiziranjem ovog Pomladka proširi njeno djelovanje među samoborskom omladinom i time spriječi njihovo sudjelovanje u drugim sličnim organizacijama, poput Hrvatskog skauta i/ili Domobrana. Zbog toga su preciznije definirane zadaće Pomladka HGZ gdje će "...uz primjereni tjelesni odgoj naša mladež iz gradova i trgovišta primati i duhovnu izobrazbu u načelima čovječnosti, pravde i slobode. Tamo će mladež primati i moći steći podlogu za budući njen samostalni rad bilo na intelektualnom bilo na manualnom polju - svaki prema svojoj sposobnosti...(...)...u Podmladku HGZ učiti će se od mladosti na red i disciplinu, na poštivanje propisa, na pomaganju svom bližnjemu i na poštivanje slobode lične i domovinske iznad svega. Okrijepljen takovim vrlinama bit će sigurno koristan član ljudskoga društva uopće, a naše slobodne Hrvatske napose..."¹⁸

Vežano za odnos Zaštite prema mladeži zanimljivo je istaknuti kako su članovi samoborske kotarske Seljačke sloge i prosvjetni povjerenici donijeli na sjednici početkom prosinca 1939. "Rezoluciju" vezanu za obrazovanje (opismenjavanje) Samoboraca, unutar koje je u posljednjoj točki navedeno kako "...djecu roditelja, koji su se oglušili na sve ove pozive, predvesti će u školi članovi H.S.Z. ili H.G.Z., a protiv neposlušnih i nesavjesnih roditelja postupiti će se po uputi Zapovjedništva H.S.Z. za kotar Samobor..."¹⁹

I ovdje je istaknut represivni karakter Zaštite. No, osim vidljivog širenja u organizaciji Zaštite, primjetna je potpora lokalnih novina. Naime, novine *Samoborac* i *Samoborski list* pozitivno su pisale o organiziranju i djelovanju Zaštitara kao "susjeda i prijatelja" svih Samoboraca koje vodi moto "Red - mir - poštenje". Zatim su isticali njihovo pozitivno društveno djelovanje kao pomoćnih redarstvenih jedinica, posebice u provođenju zakona i suzbijanju kriminalnih i drugih nezakonitih aktivnosti, poput ilegalnog točenja alkohola u "divljim birti-

¹⁶ Karaula, *Mačekova vojska*, 373.

¹⁷ "Pomladak Hrvatske građanske zaštite", *Samoborac*, br. 33, 18.XI.1939., 3.; "Pomladak", *Samoborac*, br. 34, 23.XI.1939., 1.

¹⁸ "Pristaše H.S.S. ne mogu biti članovi 'Hrvatskih Skauta' odnosno Domobrana", *Samoborac*, br. 34, 23.XI.1939., 1.

¹⁹ "Prosvjetni sastanak. Važni zaključci u korist prosvjete", *Samoborac*, br. 36, 7.XII.1939., 1.

jama”, kockanja i drugih nemoralnih aktivnosti. Upravo su ovi listovi isticali ulogu Zaštite kao određenog sredstva osiguravanja mira i sigurnosti kod stanovništva koje je bilo nezadovoljno režimskom represijom i nasiljem, te ograničavanjem opozicijskog djelovanja. Stoga se od Samoboraca očekivala i tražila njihova suradnja sa Zaštitarima i materijalno podupiranje.²⁰ Potrebno je imati na umu kako su Zaštitari upravo organiziranjem raznih javnih priredbi mogli legalno financirati svoje aktivnosti i pritom se opremiti.²¹ Upravo je ovako javna podrška Zaštiti bila iznimno značajna jer je na taj način stanovništvo pozivano na prikupljanje materijalnih sredstava za njen rad u novoosnovani “Zaštitni fond”. Posebno se apeliralo kod imućnijeg dijela Samoboraca, poput trgovca i privrednika, na kontinuiranu i “izdašnu” materijalnu pripomoć Zaštiti.²² Tako se istaknula potreba nabave desetak kišnih kabanica, a prikupljena sredstva bila su predviđena i za podupiranje (pomaganje) siromašnijih Zaštitnika.²³ Među prvim donatorima bio je HSS-ovac Bahovec, a slijedili su ga samoborski trgovci, građani, općinska HSS i njeni pristaše (članovi), a donacije Zaštitarima bile su objavljivane u lokalnim novinama.²⁴ Vjerojatno najbolji oblik prikupljanja materijalnih sredstava bio je organiziranje zabave, što su uvidjeli i Zaštitari koji su 1. veljače 1941. organizirali veliku dobrotvornu zabavu s koncertom i plesom u samoborskom Hrvatskom domu. Osim glazbenog dijela programa u izvedbi samoborskih glazbenih društava i Tamburaškog zbora hrvatskih katoličkih muževa, bila je priređena tombola (“luka sreće”) i ples. Posjetioci su pozvani da dođu u običnim građanskim odijelima ili narodnim nošnjama. Nakon zabave poseban Odbor izvijestio je o njenom velikom uspjehu, a znatan dio prikupljenih sredstava bio je namijenjen za pomaganje siromašnih Zaštitara.²⁵

²⁰ “Samobor (uvodnik)”, *Samoborac*, br. 35, 30.XI.1939., 1.; “Red - mir - poštenje”, *Samoborac*, br. 35, 30.XI.1939., 1.

²¹ Karaula, *Mačekova vojska*, 418-419.

²² “Tri provale”, *Samoborac*, br. 29, 17.VII.1940., 3.

²³ “Podporni fond Hrvatske građanske zaštite”, *Samoborac*, br. 33, 18.XI.1939., 3.; “Kišne kabanice”, *Samoborac*, br. 36, 7.XII.1939., 3.

²⁴ “Za podporni fond”, *Samoborac*, br. 34, 23.XI.1939., 1.; “U fond H.G.Z.”, *Samoborac*, br. 35, 30.XI.1939., 3.; “Za zaštitni fond”, *Samoborac*, br. 36, 7.XII.1939., 3.; “Dar Hrvatskoj građanskoj zaštiti”, *Samoborac*, br. 38, 22.XII.1939., 4.; “Dar Hrv. građ. zaštiti”, *Samoborac*, br. 1, 4.I.1940., 3.; “U fond HGZ”, *Samoborac*, br. 3, 18.I.1940., 3.; “U fond HGZ”, *Samoborac*, br. 5, 1.II.1940., 3.; “Dar HGZ”, *Samoborac*, br. 8, 22.II.1940., 3.

²⁵ O ovoj zabavi sačuvan je arhivski materijal u Samoborskom muzeju; Samoborski muzej, Zbirka Ivice Sudnika, bez sign.; “Zabava građanske Zaštite”, *Samoborski list*, br. 2, 15.I.1941., 2.; “Hrvatska građanska zaštita”, *Samoborac*, br. 1, 16.I.1941., 4.; “Pomozimo našim Zaštitnike!”, *Samoborac*, br. 2, 30.I.1941., 1.; “Za zimsku pomoć”, *Samoborac*, br. 2, 30.I.1941., 4.; “Hrvatska građanska zaštita”, *Samoborac*, br. 3, 13.II.1941., 3.-4.; “Za zimsku pomoć”, *Samoborac*, br. 3, 13.II.1941., 4.; “Zabava samobor. građanske zaštite”, *Samoborski list*, br. 4, 15.II.1941., 4.; “Zahvala”, *Samoborski list*, br. 4, 15.II.1941., 4.

Vidljivo je kako se osnivanjem Banovine Hrvatske samoborska Zaštita nametnula kao javna pomoćna redarstvena služba, i to uz otvorenu potporu lokalnih vlasti. Tako se izvještavalo kako Zaštitari “krstare” samoborskim ulicama i zatvaraju “divlje birtije” i kockarnice, osiguravaju red u slučaju nestanka struje, uhićuju lopove i provalnike i sl.²⁶ No, djelovanje Zaštite nije se zadržavalo samo na policijskim poslovima već su im povjeravane i druge zadaće. Tako su Zaštitari održavali red za vrijeme “proštenja” za Aninovo, a predlagalo se da motorizirani odredi Zaštitara paze na promet na samoborskom prometnom području.²⁷

Krajem listopada 1940. izviješteno je o reorganizaciji Zaštite gdje je njena uloga definirana kao organizacija sa svrhom očuvanja i zaštite ustavnih prava Hrvatske, suzbijanja prevratničkog djelovanja protivno hrvatskom seljaštvu i pomaganje stanovništvu u slučaju elementarnih nepogoda. Članom Zaštite može biti svaki “neporočan i uzoran” pristaša HSS-a stariji od 25 godina, od toga najbolji dio njih biti će stalno aktivan, dok će drugi dio biti pričuva. Za mlade između 16 i 25 godina starosti organizirani su Odredi zaštitničkih pripravnika. Ustroj Zaštite kreće od vrha s predsjednikom HSS-a Mačekom, do zapovjednika kotareva i gradova, te samih članova. Maček kao predsjednik HSS-a i Zaštite može ju koristiti u izvanrednim okolnostima u slučaju nefunkcioniranja javne vlasti, kako bi se zaštitila sigurnost i očuvao mir i red kod stanovništva.²⁸ Na temelju ovakvog ustroja vidljivo je kako je Zaštita organizirana kao Mačekova stranačka vojska s namjerom izravnog djelovanja u slučaju izvanrednih okolnosti, npr., poput rata.

Nameće se pitanje brojnosti te organizacije na samoborskom području. Na sastanku Hrvatskog seljačkog pokreta u Samoboru izviješteno je posljednjeg dana prosinca 1940. kako je krajem 1939. bilo evidentirano 1004 *zaštitnika* na samoborskom području, a nakon toga je Zaštita reorganizirana u deset satnija koje čini 97 zaštitnika (uključujući časnike), što bi značilo 970 zaštitnika.²⁹

Javna događanja, poput komemorativnih proslova i obljetnica, vjerskih svetkovina i drugih priredbi poslužile su samoborskim Zaštitarima za javno iskazivanje moći u broju i načinu organiziranja. Tako su Zaštitari u ožujku 1940. nosili na svojim ramenim preminulog “druga” Mirka Plečka, ili sudjelovali u komemoraciji u spomen na istaknutog samoborskog HSS-ovca Đuku Španovića.³⁰ Zaštitari

²⁶ “Red - mir - poštenje”, *Samoborac*, br. 35, 30.XI.1939., 1.; “Vijesti iz H.G.Z.”, *Samoborac*, br. 36, 7.XII.1939., 3.

²⁷ “Aninovo”, *Samoborac*, br. 31, 1.VIII.1940., 3.; “Rakitje. Cestoredarstveni propisi”, *Samoborac*, br. 29, 17.VII.1940., 4.

²⁸ “Reorganizacija Hrvatske seljačke i građanske zaštite”, *Samoborac*, br. 43, 24.X.1940., 2.

²⁹ “Godišnji sastanak organizacija Hrvatskog seljačkog pokreta”, *Samoborac*, br. 1, 16.I.1941., 1.

³⁰ “Opet smo jednog izgubili...In memoriam Mirku Plečku”, *Samoborac*, br. 13, 28.III.1940., 3.; “Komemoracija u spomen Đuke Španovića”, *Samoborac*, br. 5, 13.III.1941., 2.; “U spomen smrti Đuke Španovića”, *Samoborski list*, br. 6, 15.III.1941., 3.

su također sudjelovali u paljenju kresova u Mačekovu čast.³¹ U Samoboru je 18. srpnja 1940. proslavljen Mačekov rođendan, kojem su prisustvovali Maček i drugi istaknuti HSS-ovci, poput Augusta Košutića (potpredsjednika), Jurja Krnjevića (glavnog tajnika), Đure Kemfelja (narodni zastupnik, vrhovni zapovjednik HSZ). Tada se Maček "...s pratnjom dovezao na Novi trg, gdje su bila postrojena 3 bataljuna Zaštite. Ovdje ga je pozdravio g. prof. Tomašić, a glazba je zasvirala poznatu 'Mačekovu koračnicu'. Kotarski zapovjednik Hrvat. seljačke zaštite Franjo Bendeković podnio je predsjedniku prijavak o stanju zaštite. Predsjednik je tada izvršio smotru nad svakom pojedinom satnijom. Na njegov pozdrav 'Vjera u Boga' Zaštitnici su gromko odgovorili: 'I seljačka sloga'. Na licu predsjednika vidjela se velika radost nad redom, držanjem i disciplinom Zaštitnika...".³²

Ustroj Zaštite temeljio se na vojnom ustroju, a tako je u veljači 1940. u Zagrebu organiziran prvi tečaj za časnike Zaštite, koje je posjetio Maček i pritom istaknuo njihov značaj za osiguravanje potpune zaštite stanovništva i njegove obrane od "zuluma".³³ Zaštitari su održavali sastanke sa samoborskim HSS-ovcima, na kojima se raspravljalo o stranačkim zadacima i djelovanju što sugerira kako se ova organizacija usklađivala sa stranačkim aktivnosti HSS-a.³⁴ Ovakvo široko djelovanje Zaštite znatnim dijelom se preklapalo s drugim tijelima poput redarstva i žandarmerije, službenih državnih institucija. Upravo je Zaštiti u njenom sve širem djelovanju bila potrebna jača državna potpora, a jednim dijelom su je dobili za vrijeme posjeta kneza Pavla Banovini Hrvatskoj početkom 1940. Naime, knez Pavle je sredinom siječnja 1940. na putu u posjet Mačeku u Kupincu posjetio Samobor gdje ga je, uz političare i stanovništvo, svečano dočekala počasna satnija HSZ i HGZ. Za vrijeme šetnje Samoborom knez Pavle je nakratko zastao i razgovarao s predstavnicima Zaštite.³⁵ Na temelju ovakvog posjeta može se zaključiti kako je knez Pavle kao dinastički predstavnik priznao ulogu zaštitara.

Nasilje Hrvatske seljačke zaštite na samoborskom području

Zaštita je ponajprije bila stvorena kao poluvojna organizacija sa ciljem zaštite vodstva HSS-a i stanovništva od represivnih struktura državnih vlasti, napose Žandarmerije. No, kako je Zaštita bila sve brojnija i bolje organizirana sve češće

³¹ "Krjesove u čast predsjednika dra. Mačka", *Samoborac*, br. 29, 17.VII.1940., 3.

³² "Dr. Maček u Samoboru", *Samoborski list*, br. 15, 1.VIII.1940., 2.; o ovoj proslavi vidi "Dr. Maček u Samoboru", *Samoborac*, br. 30, 25.VII.1940., 1-3.

³³ "Prvi tečaj za časnike HSZ", *Samoborac*, br. 8, 22.II.1940., 3.

³⁴ "Hrvatska seljačka zaštita", *Samoborac*, br. 38, 19.IX.1940., 4; "Hrvatska seljačka zaštita", *Samoborac*, br. 3, 13.II.1941., 3.

³⁵ "Rijetki posjet Samoboru", *Samoborac*, br. 3, 18.I.1940., 1; "Nj.Vis. Knez Namjesnik PAVLE u Samoboru", *Samoborski list*, br. 3, 1.II.1940., 1.

se sukobljavala sa Žandarmerijom i vršila nasilje nad političkim neistomišljenicima, poput Hrvata projugoslavenske orijentacije i Srba pripadnika (bivših) režimskih stranaka (npr. Jugoslavenske radikalne zajednice, ustaša, sokolaša, komunisti i dr.).³⁶ Legalizirano djelovanje Zaštite nije zaustavilo njeno nasilje, već se ona nastojala nametnuti kao “branitelj seljačke države” i “politička, društvena i kulturna institucija” s ciljem zaštite i promocije “ideje nacionalne zajednice”.³⁷ Tako je Zaštita u razdoblju od pet mjeseci nakon osnivanja Banovine Hrvatske bila odgovorna za smrt ili ranjavanje dvjestotinjak osoba, što je izazvalo otpor kod dijela vodstva HSS-a koje je smatralo da ona postaje stranačka “neposlušna vojska”. Zbog toga je Maček višeput intervenirao, smjenjujući određene ljude u Zaštiti (poput Zvonka Kovačića), donoseći nova pravila u listopadu 1940. i sl.³⁸ Osim Mačeka, intervenirao je i ban Šubašić koji ju je uspio podvrgnuti Banskim vlastima tek nakon vojna puča u Beogradu krajem ožujka 1941.³⁹

Prema postojećim izvorima, mogu se istaknuti neki od slučajeva nasilja Zaštite i na samoborskom području. U tom kontekstu može se promatrati slučaj koji se dogodio krajem siječnja 1940. Tada je satnija HSZ od dvjestotinjak naoružanih ljudi rano ujutro došla u sela Novaki i Bestovje i nasilno pretresala kuće u potrazi za skrivenim oružjem. Pretres je pratilo nasilno odvođenje seljaka na premlaćivanje i mučenje, a četvorica ispremlaćenih seljaka prijavila su slučaj samoborskim kotarskim vlastima tražeći da ih država zaštiti od nasilja “neodgovornih elemenata”.⁴⁰ Petar Jedvaj, predsjednik HSS-a u Bestovju, nastojao je opravdati “uredovanje” Zaštitara protiv stanovnika Bestovja sumnjom da oni posjeduju veći broj oružja te “nepovoljnom izražavanju” prema Mačeku i HSS-u. Svetonedjeljski žandari pokrenuli su krivičnu prijavu nadležnim sudskim vlastima protiv spomenutog Jedvaja, ali i protiv Levina Fresla (tajnika HSS-a samoborskog kotara). Istodobno, kotarske vlasti obratile su se Fabijanu Lenardu, HSS-ovom narodnom zastupniku, koji je obećao da će “poduzeti potrebne mjere” kako se ovi “ispadi” ne bi više događali i kako će predložiti smjenu kotarskog zapovjednika HSZ-a.⁴¹ Na taj slučaj reagiralo je Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu 7. veljače 1940. tražeći od Banskih vlasti u Zagrebu izvještaj o ovim događajima i poduzimanje određenih mjera.⁴² Samoborski kotarski načelnik izvijestio je 18. veljače

³⁶ Ljubo Boban, “Previranja na selu u Banovini Hrvatskoj”, *Istorija XX veka*, sv. II. Beograd 1961., 209-364.

³⁷ Karaula, *Mačekova vojska*, 289.

³⁸ Karaula, *Mačekova vojska*, 291-306.

³⁹ Karaula, *Mačekova vojska*, 320-327.

⁴⁰ HDA, Grupa VI, br. 2080 (5501).

⁴¹ HDA, Grupa VI, br. 2080 (5501; 186 Pov./40); HDA, Grupa VI, br. 2080 (6369).

iste godine Banske vlasti u Zagrebu kako se protiv osumnjičenih vodi sudska istraga, navodeći kako "...svaki eventualni pokušaj ovog načelstva, da se žandarmerijskim organima na terenu sprečava nasilje Zaštite, doveo bi bezuvjetno do upotrebe oružja, što bi moglo imati teških posljedica, a cilj se ne bi postigao, jer se takove presude ne bi mogle izvršiti. Stroga pak upozorenja od strane potpisanog upravljen na časnike Zaštite ostaju takodjer bezuspješna..."⁴³

Upravo iz ovog navoda samoborskog kotarskog načelnika uočljiva je nemoć državnih vlasti u osiguravanju mira i provođenju zakona. On jednostavno smatra Zaštitu premoćnom organizacijom da nad njom izvršava određene zakonske postupke čime se dobiva slika određenog bezvlašća na ovom području u kojemu su omogućeni slični slučajevi nasilja. Određena ironija je u tome što je Zaštita i nastala kao instrument sprečavanja takvog nasilja i osiguranja mira i sigurnosti stanovništvu.

Gotovo istodobno sa slučajem nasilja u Bestovju i Novacima dogodio se slučaj nasilja 36 članova HSZ predvođenih Franjom Noršićem nad stanovništvom u Samoboru i okolnim selima (Gradni). Nasilje Zaštitara odnosilo se na bezrazložno premlaćivanje seljaka, nasilno pretraživanje i usputnu krađu imovine napadnutih seljaka. Istragom tog slučaja kao motiv nasilja HSZ-a navedeno je što je jedna od obitelji imala člana koji je 1935. glasao za državnu (Jeftićevu) listu. Žandarmerija koja je provela istragu istaknula je kako zaštitari neovlašteno nose oružje i kako nemaju povjerenje u njihovo djelovanje jer sebe nazivaju jedinim vlastima u Banovini Hrvatskoj. Poseban problem žandarmeriji predstavljala je nesuradnja Zaštitara prilikom provođenja istrage. Na temelju takvog opisa položaja Zaštite, nije čudna izjava samoborskih žandarmerijskih vlasti kako se boje izravnog sukoba sa Zaštitarima, jer bi to moglo izazvati "hrdjave posljedice", te stoga predlažu da kotarske vlasti reagiraju kod središnjice Zaštite u Zagrebu kako bi se spriječili slični slučajevi. Nemoćni žandari su na kraju protiv osumnjičenih Zaštitara morali obustaviti "kazneno-redarstveni postupak" navodeći kao razlog "specijalne prilike" u samoborskom kotaru. No, samoborske kotarske vlasti su reagirale prema Levinu Freslu (tajniku samoborskog HSS-a) koji je obećao izvijestiti središnjicu Zaštite u Zagrebu i predložiti smjenu zapovjednika samoborske Zaštite.⁴⁴ Određena apsurdnost ovog slučaja jest u tome da se samoborski kotarski predstojnik obratio Levinu Freslu koji je istodobno bio optužen za sličan slučaj nasilja u Bestovju i Novakima. No, Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu se tjedan kasnije obratilo središnjim banskim vlastima u Zagrebu tražeći od njih

⁴² HDA, Grupa VI, br. 2080 (5501; 7335).

⁴³ HDA, Grupa VI, br. 2080 (5501; 9535).

⁴⁴ HDA, Grupa VI, br. 2080 (5906), HDA, Grupa VI, br. 2080 (630).

izvještaj o ovim događajima i poduzimanje određenih mjera.⁴⁵

Samoborske kotarske vlasti izvijestile su krajem ožujka 1940. središnje Banske vlasti u Zagrebu kako je oko 45 naoružanih Zaštitara napalo jednog seljaka iz sela Jakovlje, kojeg je njegov suseljanin lažno optužio da je ukrao 300 komada kolaca za vinograd. Zaštitari su napadnutog seljaka privremeno uhitili i odveli u potrazi za ukradenim kolcima, a kada ih nisu našli onda su mu dali rok od 24 sata da navedene kolce vrati ili će biti premlaćen. Izvještaj završava s molbom kotarskih vlasti da se poduzmu "potrebne mjere" kod vodstva HSZ kako bi se spriječilo "ovakvo nelegalno djelovanje".⁴⁶

Kao jedna od izravnih posljedica nasilja Zaštitara na stanovništvo samoborskog područja pokazuje slučaj koji se dogodio sredinom veljače 1940. u Samoboru. Naime, Stjepan Runtas, jedan od žrtava nasilja Zaštite krajem siječnja iste godine, bio optužen s još nekolicinom pojedinca za planiranje ubojstva istaknutih samoborskih HSS-ovca Levina Fresla, Ljudevita Tomašića, Dimitrija Španovića (član HSZ) i Antona Pavlina (općinskog zapovjednika HSZ iz Podvrha). Samoborske kotarske vlasti nastojale su Runtasa povezati s pojedincima iz Samobora koji su bili pristaše Ante Pavelića i novinskom redakcijom *Hrvatskog naroda* i njegovim urednikom Ivanom Vranckovićem. No pravodobnom reakcijom Zaštitara atentatori su uhićeni i protiv njih podnijeta prijava.⁴⁷ Očito je ovaj slučaj bio odraz sukoba Pavelićeve i Mačekove struje na samoborskom području, te pokazuje određeno nepovjerenja dijela stanovništva prema dominaciji HSS i njene Zaštite.

Drugi svjetski rat i kraj samoborske Zaštite

Vojni puč u Beogradu 27. ožujka 1941. na određeni način je iznenadio Mačeka, koji je nastojao u novim političkim (ne)prilikama osigurati što bolji položaj Banovine Hrvatske i HSS-a unutar Kraljevine Jugoslavije. Istodobno, Zaštita je smirivala unutrašnje prilike u Banovini Hrvatskoj, sprečavajući demonstracije, a dio vodstva Zaštite očekivao je njihov vojni angažman u preuzimanju vlasti. Maček je 2. travnja iste godine pregovarao s Njemačkom, posredno tražeći i naoružavanje Zaštite. No dva dana kasnije pristaje na ulazak u vladu te okružnicom naređuje suradnju Zaštite s vojskom. Nakon nacističkog napada na Jugoslaviju 6. travnja 1941. Zaštita je surađivala s vojskom i to je bilo u skladu s Mačekovom naredbom, a suradnja je trajala do 10. travnja kada Zaštita prelazi

⁴⁵ HDA, Grupa VI, br. 2080 (5501; 7277).

⁴⁶ HDA, Grupa VI, br. 2098, 1940.

⁴⁷ HDA, Grupa VI, br. 2080 (5501; 1110); HDA, Grupa VI, br. 2080 (5501; 10138); HDA, Grupa VI, br. 2080 (5501; 10426); HDA, Grupa VI, br. 2080 (5501; 367 Pov/40);

na ustašku stranu vlasti. Maček je 10. travnja 1941. putem zagrebačkog radija pozvao hrvatski narod na "pokoravanje" ustaškim vlastima. U takvim vojno-političkim prilikama Zaštita je bila jedna od ključnih vojno-redarstvenih postrojbi koje su ustaškim vlastima olakšale preuzimanje vlasti i osiguranje reda i stabilnosti u novoosnovanoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Značajna je bila uloga Zaštite u razoružavanju pripadnika jugoslavenske vojske, a s njima se i oružano sukobljavala. No, suradnja Zaštite s ustaškim vlastima ubrzo se započela narušavati stavovima njezinog vodstva koje je kritiziralo odnos ustaške vlasti prema Mačeku i HSS-u te zbog nasilnog progona srpskog stanovništva u novoj državi. U svibnju iste godine ustaške su vlasti započele razoružavati Zaštitare bojeći se mogućnosti vojnog puča. Nakon toga u lipnju iste godine manji je broj Zaštitara pristupio ustaškom pokretu što je dovelo do prestanka njihovog djelovanja.⁴⁸

Kako se približavao Drugi svjetski rat, bila je sve uočljivija aktivnost Zaštite na samoborskom području. Nakon uspješno organizirane zabave početkom veljače 1941., nekoliko tjedana kasnije organizirali su smotru i defilej Zaštitara na središnjem samoborskom trgu, čemu je prisustvovalo brojno stanovništvo.⁴⁹ Nešto više od mjesec dana kasnije započeo je kratkotrajni tzv. *travanjski rat*, koji je na samoborskom području trajao nekoliko dana. Vladko Maček 3. travnja 1941. upućuje okružnicu svim organizacijama HSS-a, uključujući zapovjednicima Hrvatske seljačke zaštite, u kojoj objašnjava da je ušao u novu vladu kao potpredsjednik, te poziva na mobilizaciju stanovništva i pripremu za rat, naglašavajući kako mu je potrebna potpora naroda.⁵⁰ Njemačke snage kratkotrajno su i bez veće materijalne štete bombardirale središte Samobora, a ustaške vlasti postavile su bivšeg načelnika Milana Praunspergera kao vojnog zapovjednika, koji je uspio razoružati tamošnju jugoslavensku vojsku.⁵¹ U idućih nekoliko dana ustaške su vlasti zajedno s pripadnicima Hrvatske seljačke zaštite razoružale postrojbe jugoslavenske vojske. Četiri dana nakon proglašenja NDH na središnjem samoborskom trgu obavljano je polaganje prisege vojnika i časnika iz raspuštene jugoslavenske vojske, a među njima su bili i članovi HSZ i HGZ.⁵²

⁴⁸ Karaula, *Mačekova vojska*, 429-469.

⁴⁹ "Smotra Zaštite", *Samoborski list*, br. 5, 1.III.1940., 3.

⁵⁰ Državni arhiv, Zagreb (dalje DAZ), Kotarska oblast/Sresko načelstvo Samobor (dalje KO/SN Samobor), sign. HR – DAZG 1178, br. Kos pov 447/1941., kut. 1.

⁵¹ Zdravko DIZDAR, *Pregled razvitka narodnooslobodilačkog pokreta u Samoboru 1941-1945. god.* Samobor, 1987., 31-32.; Miško MIKULIĆ, "Samobor i njegova okolina u narodnooslobodilačkoj borbi", *Samobor u prošlosti i sadašnjosti* (ur. Dane Šijan), Zagreb, 1971., 141-142.

⁵² DAZ, KO Samobor 1941. - 1945., 24/1941., sign. HR – DAZG 1180, kut. 4; DAZ, KO Samobor 1941. - 1945., kut. 4, sign. HR – DAZG 1180 (474/1941.); DAZ, KO Samobor 1941. - 1945., kut. 4, sign. HR – DAZG 1180 (PRS br. 3/1941.); DAZ, KO Samobor 1941. - 1945., kut. 4, sign. HR – DAZG 1180 (10/1941.); Z. DIZDAR, *Pregled razvitka narodnooslobodilačkog*, 33.; M. MIKULIĆ,

Nasilna smjena vlasti nije jednostavno u potpunosti potisnula dotadašnji premoćni utjecaj HSS-a na samoborskom području. U tom kontekstu izvještava ustaški tabornik iz Sv. Nedjelje Ustaški logor u Samoboru, navodeći kako je na ovom području i dalje primjetan utjecaj istaknutih “prvaka” “bivše H.S.S.” koji “javno i potajno rovale” protiv nove ustaške vlasti.⁵³ Na kraju istog izvještaja navedeno je: “...posebno napominjemo, da je Franjo Čačković uskratio predaju znakova bivše Seljačke Zaštite, te ga i radi toga treba progoniti. Jedino je predao svoju vlastitu značku...”⁵⁴

U kolovozu iste godine ustaškim vlastima je pristupilo 15 od oko 70 mjesnih organizacija HSS-a na ovom području. Od istaknutih HSS-ovaca ustaškom pokretu pristupio je Franjo Bendeković koji je zapovijedao Hrvatskom seljačkom zaštitom u samoborskom kotaru.⁵⁵ U brzojavu poglavniku Anti Paveliću povodom pristupa ustaškom pokretu navedeno je: “...Smisao ustaštva i neprestano osjećanje misli koje ste Vi nosilac, očitovali smo djelom u Kerestincu. Spoznali smo, Poglavniče, da ste Vašom borbom donijeli slobodu hrvatskom narodu, te pod Vašim rukovodjenjem želimo poboljšati životno stanje nas seljaka kao i svakoga člana hrvatskog naroda...”⁵⁶

Može se pretpostaviti kako se isticanjem Kerestince zasigurno misli na njihovo sukobljavanje s četnicima koji su predstavljali represivnu jugoslavensku vlast. Ubrzo nakon tog masovnog pristupanja ustaškoj vlasti, samoborske oružničke vlasti izvijestile su kotarske vlasti u Samoboru kako “..na postajnom reonu više nepostoji H.S.S., niti gradska seljačka zaštita, a niti se primećuje medju narodom njihova aktivnost, kretanje vodećih ličnosti i održavanje sastanaka medju narodom po selima nije se primetiti moglo...”⁵⁷

Ovo se može smatrati okončanjem djelovanja Zaštite na samoborskom području. Ona je dijelila sudbinu Zaštite u drugim područjima, gdje je bila raspuštena, a dio njenih članova prešao je unutar ustaške strukture vlasti. Razlozi raspuštanje ove organizacije ponajprije se mogu naći u tome što novouspostav-

---

Samobor i njegova okolina, 142 -144.; U, “Samobor u borbi za slobodu i nezavisnost Hrvatske države”, *Samoborski list*, br. 13, 1.VII.1941., 2-3; Berislav FABEK, “Sretan ti rođendan, Hrvatska!”, *Hrvatska revija* 31/1981., br. 2 (122), 323.

⁵³ DAZ, KO Samobor 1941. - 1945., kut. 4, sign. HR – DAZG 1180 (120/1941.).

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Z. DIZDAR, *Pregled razvitka narodnooslobodilačkog*, 38, 71.; M. MIKULIĆ, *Samobor i njegova okolina*, 143.

⁵⁶ “Hrvatska seljačka stranka kotara samoborskog pristupila Ustaškom pokretu”, *Samoborski list*, br. 16, 15.VIII.1941., 1.

⁵⁷ DAZ, KO Samobor 1941. - 1945., spis: Izvješće o situaciji na postojnom reonu dostavlja, kut. 8, sign. HR – DAZG 1180 (Taj. 72).

ljena ustaška vlast nije imala dovoljno povjerenja u Zaštitu koja je djelovala kao stranačka vojska njihovog političkog konkurenta HSS-a.

Zaključak

Hrvatska seljačka stranka na samoborskom području politički je dominirala u međuratnom razdoblju. Kao jedna od organizacija u njenom djelovanju osnovana je 1930-ih HSZ kao poluvojna organizacija, koja je na samoborskom području započela djelovati najkasnije u proljeće 1936. Brojčano stanje Zaštitara bilo je između nekoliko stotina njih do više od 2000 što ukazuje na njenu raširenost među stanovništvom. Samoborske kotarske vlasti pratile su razvoj organiziranja i djelovanja HSZ na ovom području, no u početku nisu aktivno sprečavale njeno djelovanje. Tek početkom 1938. iste vlasti započinju sa snažnijim mjerama protiv HSZ izdavanjem proglašenja kojim zabranjuju njezino djelovanje i svako javno nastupanje zbog sve češćih slučajeva nelegalnog djelovanja Zaštitara i njihovog nasilnog obračunavanja sa neistomišljenicima. No, osnutak Banovine Hrvatske pozitivno se odrazio i na djelovanje Zaštite, kada je njeno djelovanje na određeni način legalizirano. Ona prestaje s radom nakon uspostave NDH kada jedan dio njezinog članstva s vodstvom pristupa ustašama.

*HRVATSKA SELJAČKA ZAŠTITA (CROATIAN PEASANT DEFENCE) ACTIVITIES
IN THE SAMOBOR AREA DURING THE BANOVINA HRVATSKA PERIOD
(1939 – 1941)*

By Danijel Vojak, Zagreb

Summary

In the 1930s, Hrvatska seljačka stranka, HSS (Croatian Peasant Party) lead by Vladko Maček, enforced itself as the political leader in the Croatian territories of Kraljevina Jugoslavija. One of its political anchorages („strongholds“) was certainly the Samobor district area where its political opponents were fully suppressed. HSS's political activity was through special organizations (such as Gospodarska sloga and Seljačka sloga), aimed at promoting economical and social (educational) development of the Croatian people. However, in order for the HSS leadership to be able to act more extensively in the political sense, Hrvatska seljačka zaštita (Croatian Peasant Defence) was established in the mid-1930s as a semi-military organization with the task to protect them, but also to protect the population from

the violence of the state repressive authorities, especially Žandarmerija (military police). Hrvatska seljačka zaštita operated illegally before Banovina Hrvatska was constituted, and it was significantly supported and politically protected by the HSS leadership. However, after the state's establishment at the end of August, 1939, Hrvatska seljačka zaštita soon became a legal organization, and conducted an increasing number of police actions. This paper's research work was aimed at demonstrating the practice of Hrvatska seljačka zaštita (HSZ) in the Samobor area, but it has also shown how its activities were extended after Banovina Hrvatska was established through organizing Hrvatska građanska zaštita (Croatian Civil Defence) in Samobor, as well as Pomladak Zaštite (Hrvatska seljačka zaštita's Youth Organization). According to available data, the number of Samobor's Zaštitars (members of Hrvatska seljačka zaštita) varied between 1,000 and 2,000. Furthermore, the research has shown that the majority of Samobor's population was supporting Hrvatska seljačka zaštita's activities, either by actively taking part in its work, or by supporting it financially and helping it in other ways. Hrvatska seljačka zaštita was thus also financed by organizing public (entertainment) shows. Cases of Hrvatska seljačka zaštita's violence over political opponents were evidenced in the Samobor area, as well as in other Banovina Hrvatska areas, by which it was gradually turning into a violent and repressive organization. It was namely during the turning point days in April, 1941 that the Samobor area's Hrvatska seljačka zaštita helped overthrow the Yugoslavian authorities and helped in the arrival of the new Ustasha authorities, especially by disarming the Yugoslavian army and by maintaining peace and order in those crucial moments. Samobor's Hrvatska seljačka zaštita shared the fate of Hrvatska seljačka zaštita in NDH (Nezavisna Država Hrvatska), meaning that it was banned, and a part of its members publicly joined the Ustasha regime. Thus ended an organization that had acquired significant support from the Samobor population in a very short period of time.

Key words: Samobor; Banovina Hrvatska; Nezavisna Država Hrvatska; Hrvatska seljačka zaštita (Croatian Peasant Defence), Hrvatska građanska zaštita (Croatian Civil Defence); Hrvatska seljačka stranka (Croatian Peasant Party)